

groei door het achteruitlopen van de plantage-exporten. Dat was ook elders in het Caribische gebied het geval en men zou kunnen zeggen, dat Suriname zonder plantages terugkeerde naar het normale economische peil van een land uit de Derde Wereld. Van 'herstel' kon alleen sprake zijn, als Suriname een nieuw produkt kon vinden, waaraan op de internationale markt behoefte bestond. De auteur laat wel zien hoe belangrijk later de bauxiet werd, maar trekt daaruit geen algemene conclusies.

Ook ten aanzien van de politieke situatie verstrekt de auteur alleen feiten. Het geharrewar in de Staten van Suriname kon toch alleen maar zo'n *cabale-achtig* karakter dragen, omdat er in de kolonie geen sprake was van brede massabewegingen, die naar onafhankelijkheid streefden zoals ter zelfder tijd in Azië? Waarom zulke bewegingen in de *man made* Caribische plantagekoloniën ontbraken, legt de auteur overigens uitstekend uit.

Is het nog te vroeg voor diepgravende beschouwingen over het koloniale Suriname van deze eeuw? Waarschijnlijk wel; er is nog veel niet uitgezocht. Dit boek doet z'n best om een deel van de Surinaamse geschiedenis na 1863 te ontsluiten en daarvoor is de auteur veel dank verschuldigd.

P. C. Emmer

W. F. S. Pelt, *Vrede door revolutie. De CPN tijdens het Molotov-Ribbentrop pact (1939-1941)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1990; Den Haag: SDU, 1990, 398 blz., f49,50, ISBN 90 12 06501 1).

De rol van de CPN in het eerste bezettingsjaar is lange tijd een beladen onderwerp geweest, waarover vóór- en tegenstanders van die partij niet redelijk konden discussiëren. Tot een echt afstandelijke wetenschappelijke behandeling kwam het pas in het boek van H. Galesloot en S. Legêne, *Partij in het verzet* (1986), dat een kleine 100 bladzijden aan de omstreden periode wijdt. De dissertatie van W. F. S. Pelt gaat ook weer voor bijna de helft over dat eerste bezettingsjaar, echter niet meer als onderdeel van de bezettingsgeschiedenis: Pelts onderwerp is de periode vanaf het sluiten van het Duits-Russische pact van 23 augustus 1939 tot aan de Duitse inval in de Sovjetunie en de in die periode door de CPN gevoerde politiek. Dus niet de binnenlandse politieke situatie in Nederland bepaalt Pelts periodisering, maar de buitenlands-politieke positie van de Sovjetunie. Daarin ligt mijns inziens de grote verdienste van dit boek, want voor de gestaalde CPN-leden van die tijd was inderdaad, zoals de schrijver op bladzijde 10 opmerkt, niet de houding van de Nederlandse regering en de andere partijen maatgevend, maar de koers van de Sovjet-leiding en de daarop gebaseerde richtlijnen van de Komintern. Bij de chronologische indeling van het boek gaat dan ook in elk hoofdstuk een beschouwing over successievelijk de buitenlandse politiek van de Sovjetunie, de Komintern-directieven en de gedragingen van communistische zusterpartijen aan het verhaal over de CPN zelf vooraf.

Een tweede verdienste van Pelts boek is dat het zich niet beperkt tot het weergeven van resoluties, krantekunnen en verwickelingen binnen de partijtop, maar ook uitvoerig nagaat, wat de 'gewone' CPN-leden in die periode nu eigenlijk gedaan hebben. Daarbij blijkt overigens dat mei 1940 wel degelijk een cesuur vormt in de CPN-geschiedenis, en niet alleen door de overgang van legaliteit naar illegaliteit. 'Het Pact' werd door de meeste CPN'ers zonder al te veel moeite aanvaard en slechts weinig leden zegden hun lidmaatschap op, maar men wist in de maanden tot de Duitse inval kennelijk toch niet helemaal raad met de situatie. De actie van gemobiliseerde CPN'ers in het leger had haast niets om het lijf. De enige concrete actie tegen het defensiebeleid van de Nederlandse regering, de begin 1940 gestarte 'Anti-vlootwet-

beweging', was een jammerlijke karikatuur van de grote buitenparlementaire actie van de SDAP uit de jaren twintig. Door haar stellingname in de buitenlandse politiek isoleerde de CPN zich volledig van de grote meerderheid van het volk. Na 10 mei 1940 veranderde dat: ondanks het pact kregen de activiteiten van de CPN een steeds duidelijker anti-Duits karakter en daarmee steeds meer aansluiting op wat de meerderheid van de Nederlanders voelde en dacht. De Februari-staking vormt een hoogtepunt van deze ontwikkeling: voor één ogenblik kreeg de CPN de grote meerderheid van de Amsterdamse bevolking achter zich.

Pelt is zelf een aantal jaren lid van de CPN geweest, maar dat was al niet meer de stalinistische partij die het onderwerp van zijn boek vormt. Het fijne gevoel voor de stalinistische mentaliteit, waarvan hij blijk geeft, zal dan ook wel hoofdzakelijk de vrucht zijn van goede bestudering van de bronnen en van zijn talrijke gesprekken met medespelers uit die tijd. Daarbij komt hij tot een sterke relativering van de vermeende meningsverschillen binnen de partijleiding, waarvan sommige historici vroeger werk hebben gemaakt. De verschillen tussen De Groot en De Leeuw, De Groot en Beuzemaker etc. waren meer een kwestie van karakter en persoonlijke rivaliteit dan van uiteenlopende politieke opvattingen; ze waren het niet in alles eens, maar stalinisten waren het allemaal. Dat De Leeuw al vanaf 1935 consequent een juister inzicht getoond zou hebben dan Paul de Groot, zoals door G. Harmsen beweerd is, wordt door Pelt overtuigend bestreden. 'In feite voer De Leeuw veel meer een zigzagkoers dan De Groot' (312), aldus luidt Pelts bondige conclusie.

Een zeer omstreten detailpunt, dat door Pelt grondig onderzocht is, betreft de vraag: wie namen het initiatief tot de Februari-staking? B. A. Sijes heeft destijds de rol van initiatiefnemer toegedicht aan twee individuele communistische arbeiders, bij wie de leiding zich zou hebben aangesloten. Wie enigszins op de hoogte was van hoe het in de CPN toeling, heeft dat nooit goed kunnen geloven: zo werkte dat niet in een stalinistische partij. Inderdaad heeft Pelt nu wel aangetoond dat het initiatiefis uitgegaan van de Amsterdamse districtsleiding, met toestemming van de driehoofdige illegale top.

Pelts verhaal van de Februari-staking is, zoals zijn hele boek, nuchter en genuanceerd. Het wekt dan ook verbazing dat hij aan het eind van dat verhaal even terugvalt in de oude CPN-mythologie door aan die Februari-staking, die een prachtige uiting van menselijke solidariteit was, maar helaas geen concrete resultaten heeft opgeleverd, toch een cruciale politieke betekenis te willen toekennen: 'De bezetterspolitiek werd er niet door veranderd en de jodenvervolgingen konden er niet door worden verhinderd. De staking had de nazificeringspolitiek van de bezetter echter definitief doen mislukken' (278). In werkelijkheid kwam de nazificeringspolitiek pas in de tweede helft van 1941 goed op gang; van een 'definitieve mislukking' mag men op zijn vroegst medio 1943 spreken en dat hangt weer nauw samen met de verslechterde krijgskansen van Duitsland. Bovendien: de morele uitwerking van de Februari-staking betrof hoofdzakelijk Amsterdam en de naaste omgeving van de hoofdstad; daarbuiten werd zij weinig bekend — de gelijkgeschakelde media zwegen haar dood en de illegale pers was nog zeer weinig ontwikkeld — en ontbrak bovendien de specifieke Amsterdamse situatie, waaruit de staking was voortgekomen (namelijk de aanwezigheid van een zeer talrijke joodse bevolking en de daarop inhakende antisemitische excessen van de nationaal-socialisten).

Fixatie op de Februari-staking zal ook wel debet zijn aan een tweede aanvechtbare uitspraak van Pelt: 'Samenvattend kan van de periode van het Molotov-Ribbentrop-pact worden gezegd, dat het wellicht de moeilijkste maar zeker de roemrijkste periode was uit het bestaan van de CPN. Een succes vergelijkbaar met de Februari-staking had de partij nooit behaald en zou zij ook nooit meer behalen' (315). De kwalificatie 'roemrijk' kan moeilijk gelden voorde eerste maanden van

de pact-periode, tot mei 1940; dat blijkt uit Pelts eigen verhaal. En verder kan men erover twisten, of men de 'roemrijkheid' van een partij kan gelijkstellen met haar invloed of mate van succes.

Twee punten van kritiek dus, allebei betrekking hebbend op overdrijvingen die uit de toon vallen in een boek dat over het algemeen uitmunt door evenwichtigheid en zakelijkheid. Een aanwinst voor de geschiedschrijving over de CPN.

A. A. de Jonge

H. de Liagre Böhl, G. Meershoek, *De bevrijding van Amsterdam. Een strijd om macht en moraal* (Publikaties van het Gemeentearchief Amsterdam uitgegeven door de stichting H. J. Duyvisfonds XVII; Zwolle: Waanders, 1989, 200blz., f29,50 (pbk.), ISBN90 6630 182 1, f45,-(geb.), ISBN 90 6630 170 8).

Lokale oorlogsgeschiedenis kan wel degelijk interessant zijn voor vakgenoten die zich noch met de tweede wereldoorlog, noch met een bepaalde stad of streek bezig houden. Dit geldt stellig voor het boek van De Liagre Böhl en Meershoek over de bevrijding van Amsterdam. Zoals de hoofdstad zelf altijd een zekere eigenzinnigheid wordt toegeschreven, zo gaan ook deze auteurs hun onderwerp op een uitdagende manier te lijf. Het boek is een geschiedenis van de stedelijke samenleving in de overgangsfase tussen het einde van het Duitse regime en het herstel van ordelijke verhoudingen na de bevrijding. De auteurs beschrijven een periode van ruim een jaar, van medio 1944 tot het najaar van 1945. Ze tonen dat het zinvol is deze overgangsfase rond de bevrijding als een afzonderlijke periode te bestuderen om tot een beter begrip van de naoorlogse normalisering en wederopbouw te komen.

De hoofdstad werd in 1944-1945 getroffen door een verregaande maatschappelijke ontwrichting en pas na de lang verbeide bevrijding kon het maatschappelijk leven geleidelijk weer op gang komen. Böhl en Meershoek veronderstellen dat de Amsterdamse elites in dit crisisjaar een politieke consensus hebben gesmeed die uiteindelijk op stedelijk niveau heeft bijgedragen aan de opbouw van de moderne verzorgingsstaat. Ze tonen hoe deze overeenstemming over de richting van het politiek beleid niet het resultaat is geweest van een *invisible hand*, die een algemeen gewenste evenwichtstoestand bewerkstelligde. De consensus was, aldus de auteurs, 'een bevochten constructie ... waartoe het strategisch opereren van de regerende en bezittende elites doorslaggevend heeft bijgedragen' (20).

Böhl en Meershoek veronderstellen aan het begin van hun boek dat de meeste Amsterdammers door de ontredde in het laatste oorlogsjaar voorstanders werden van een radicaal-socialistische politiek, een uitgangspunt waarvan de juistheid trouwens niet erg overtuigend wordt bewezen. De genoemde machtsstrijd zou een andere uitkomst kennen, want uiteindelijk bleek ook in de hoofdstad het gematigd programma tot sociale hervorming en economische modernisering, dat in de landspolitiek werd gevoerd door de rooms-rode coalitie, te triomferen.

Het verloop van de machtsstrijd is volgens de auteurs in hoge mate bepaald geweest doordat de gematigde hervormers ervoor zorgden dat het politieke debat na de bevrijding werd gedomineerd door het thema van de bestrijding van onmaatschappelijkheid en zedenverwildering. De gedachte aan een radicale omwenteling werd zodoende in verband gebracht met de angst voor sociale ontsparingen, aldus de auteurs, en de Amsterdammers werden doelbewust ontvankelijk gemaakt voor de gematigde hervormingspolitiek die de Amsterdamse elites voorstonden.

De auteurs beschrijven de moraliserende en disciplinerende retoriek als een tactische kunst-